

тийиш эле. Биз күткөн натыйжа болдубу? Ал эми С1 – кесипкөй билүү деңгээлине жетүү деген – ар бирибиз иштеген ишибизде мамлекеттик тилде иш кагаздарын туура жүргүзө алуу деңгээли болуп саналат. Иш кагаздарын жүргүзүү системасы – тилди жогорку деңгээлде билүүнү талап кылган кесиптик иштин чөйрөсү. Тил качан өнүгөт? Коомдун бардык чөйрөлөрүндө тилди кеңири колдоно алууга дараметибиз жетпейинче тил өнүкпөйт. Илимде, өнөр жайда, айыл чарбада, медицинада, техникада мамлекеттик тилди колдонмоюнча расмий тилде жүрө беребиз. Кыргызстандагы бардык мамлекеттик кызматкерлер мамлекеттик тилден экзамен тапшырышат. Бул жакшы көрүнүш, бирок экзамен тапшыруу менен тил өнүгүп кетпейт. Ар бир министрликке, ведомстволорго, мекеме-ишканаларга, мамлекеттик уюмдарга өздөрүнүн нормативдик документтерин орус тилинен которуп, мамлекеттик тилде кандай жазыларын китеп кылып чыгарып берүүгө тийишпиз.

Илимде илимий иштерибизге түшүнүксүз орусча же башка тилдеги терминдерди кошо калып, өзүбүздү кыйын сезип жүрөбүз. Тескерисинче ата бабадан калган, колдонуусу чектелип калган сөздөрүбүзгө “жан берип” “тирилтип” накта кыргызча жазсак болбойбу. Ал эми 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы ойдогудай ишке ашып, максатына жетип жатабы? Программада тилди үйрөнүүнү үч этапка бөлгөн. 2019-2020-жылдар түзөтүүчү этап. Көп тилдүү үзгүлтүксүз билим берүүнүн вертикалын (мектепке чейинки, мектептик, кесиптик, жогорку билим берүүнү) калыптандыруу үчүн шарттарды түзүүнү, мамлекеттик тилди улуттар аралык карым-катнаштын тили катары, коомдук турмуштун социалдык маанилүү чөйрөлөрүндө колдонуу менен байланышкан бир катар маселелердин спектрин камтыйт [Улуттук программа]. Дале тил боюнча жоопторубузга караганда суроолорубуз алда канча көп болуп турат. Барыбызда “мен кыргызмын” деген улуттук сезимдин ойгонушун каалайм.

Колдонулган адабияттар:

1. “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндөгү” мыйзам, 1989-ж., 23-сентябрь.
2. “2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча улуттук программа, Б.,2014-ж.
3. Интернеттен шилтеме«РухЭш» сайты

Рецензент: ф.и.д., доцент Джаманкулова К.

УДК 378,147:811.512.154

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-81-86

Карыпбаева Г.М., Ибраимова Ж.Т.

КМЮАнын ага окутуучусу,

КМЮАнын ага окутуучусу

КЫРГЫЗ ТИЛИН КЕСИПТИК БАГЫТТА ОКУТУУНУН КЭЭ БИР МАСЕЛЕЛЕРИ

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ В
ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ НАПРАВЛЕНИИ**

SOME PROBLEMS OF TEACHING PROFESSIONAL KYRGHYZ LANGUAGE

Аннотация: Макалада жогорку сапаттагы кесиптик даярдыктагы адистерди чыгаруу, инсандыкка багытталган кесиптик билим берүүнүн система түүзүүчү факторлору, адистин келечектеги кесибинде үйрөнгөн кыргыз тилин кандай жана канчалык денгээлде колдонууга даярдыгы тууралуу сөз болот.

Түйүндүү сөздөр: кесиптик багыт, компетенттүүлүктүн түрлөрү, окутуунун жаңы технологиялары ж.б.

Аннотация: В статье затрагиваются проблемы высококачественной профессиональной подготовки будущих специалистов, системообразующие факторы личностно- ориентированного профессионального образования при обучении кыргызскому языку, цель обучения профессионально-ориентированной коммуникативной компетенции, о готовности к использованию кыргызского языка в своей будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное направление, виды компетентности, новые технологии обучения и тд.

Annotation: The paper addresses the problems of high-quality training of future specialists, system factors of personality-oriented professional education for teaching Kyrgyz language, the purpose of training professional-oriented communicative competence, the willingness to use the Kyrgyz language in their future careers.

Keywords: professional direction, types of competence, new training technologies etc.

Жогорку билим берүү системасында келечектеги адистерди кесиптик жактан жакшы сапатта даярдоонун чечүүчү шарттарынын бири болуп, биздин оюбузча, жигердүү таанып-билүү процессине ар бир студентти тартуу, анын алып жаткан билимин практикада, окууну бүткөндө иштеген ишинде колдоно тургандыгын жана кандай, кайсы шарттарды пайдалана аларын анын дээрине жеткирүү деп эсептейбиз. Ушул жагдай студенттин окуу иштерин өркүндөтүү жолдорун белгилейт. Ошондуктан окуу сабактарын гана активдештирүү менен чектелбестен, студенттен практика жүзүндө билимди жана демилгелүүлүктү, тажрыйбаны талап кыла турган өз алдынча иштөөгө үйрөтүүнүн орду чоң. Кесиптик багытта окутуунун жаңы муундагы технологиялары, ыкмалары, биринчи кезекте, билим берүү системасындагы сапаттык өзгөрүүлөргө негизделип, жыйынтыгында, билим алуучу адистик жана алака- байланыштык билүүлөргө (профессионалдык жана коммуникативдик компетенцияларга) ээ болуп, аны келечектеги ишинде демилгелүүлүк жана чыгармачылык менен пайдалана ала тургандай кылып окутуу. «Компетенция», «компетенттүүлүк» деген түшүнүк ХХ –кылымдын 60-жылдарында калыптанып, билимге негизделген, иш билгилик, иштин көзүн билгендик, инсандын жашоо турмушунан алынган социалдык-кесиптик, акылдык тажрыйба деп белгиленген. Дагы белгилеп кетүүчү нерсе- бул түшүнүктөр мурун деле адабиятта жана турмушта колдонулуп келген. Мисалга, “Краткий словарь иностранных слов» сөздүгүндө төмөнкүдөй аныктама келтирилет: “Компетенттүү – билгич, кандайдыр бир тармакта бардыгын билген; билимдүүлүгүнүн себебинен чечим чыгарууга жана пикир түзүүгө укуктуу адам”. [2,25]. Белгилүү окумуштуулар жазгандай - кесиптик багытта окутуунун башкы максаты болуп – өзүнүн эмгектик ишмердүүлүгүн эффективдүү жүргүзгөн

инсандык адисти калыптандыруу. Башкача айтканда, адис билимдердин жана үйрөнүмдөрдүн жыйындысына гана, анын ичинде окутулуп жаткан тилде компетенцияга дагы ээ болуп эле тим болбостон, адистигинде чоң мааниге ээ боло турган инсандык сапаттарды калыптандыруунун үстүндө иштөө ар бир кесиптик багытта окутуунун социалдык жагын олуттандырат. Кыргыз тилин кесиптик багытта окутуу ар кандай жолдор менен ишке ашырылат жана адистикке үйрөтүү кандай ыраттуулукта жүргүзүлүп жатканы менен байланыштуу. Кыргыз тилине үйрөтүү атайын бир даярдык менен же аны аяктоо менен, же бирдикте өткөрүлөбү ошого дагы байланыштуу болот. Биринчисинде, окутуунун максаты – кыргыз тилин кесиптик багытта жалпы үйрөтүү, мисалы билим берүү мекемелеринде профилдик окутууда колдонулат. Экинчиси - кыргыз тилин билүү - адистиги боюнча жакшы ишке орношуунун укуктук кепили болгондо сертификатка экзамен тапшыруу талап кылынат. Жана акыркысы, кыргыз тилин билүү – адистикке даярдоонун сөзсүз бөлүгү болуп, кесиптик окутуу менен кыргыз тилин окутуу айкалышканында. Мисалы, студент-юристтерге төмөнкү курстарда кыргыз тилин окутуунун максаты катары профессионалдык актуалдуу маселелерди чечүүдө мамлекеттик тилди колдоно билүү жөндөмдүүлүгүн өстүрүү болуп саналат. Демек, юридикалык факультеттерде укуктук билим алуу шартында кыргыз тилин окутуу-коммуникативдик компетенцияларды калыптандыруу өзгөчөлүгү менен айырмаланат, анткени ал келечектеги кесибине даярдоону эсепке алуу менен үйрөтүлүшү керек. Психологиялык-педагогикалык илимде адисти мындай комплекстүү даярдоонун максаты “кесиптик билгичтик” деп белгиленет дагы, учурда кыргыз тилин үйрөтүү методикасында кабыл алынган “коммуникативдик компетенция” деген түшүнүктөн айырмаланат. Тагыраак айтканда, юридикалык факультеттердин студенттерин коммуникативдик компетенцияга үйрөтүү кесиптик билгичтигин өнүктүрүү менен бирдикте жүргүзүлүп, негизги квалификациялык сапаттарга: өзүнүн ишмердүүлүгүн пландаштырууга жана уюштурууга, алака-байланыштарды түзүү менен жамааттын өз ара аракеттешүүсүнө кошулууга, ар кыл окуу технологияларды жана акыл эмгегинин ар кандай ыкмаларын өз алдынчалуулук, жоопкерчилик менен байымдуу колдонууга көмөктөшөт. Билим алуучунун инсандыгы, анын кызыгуулары жана жөндөмдүүлүгү эске алынып, кесиптик багытта окутуу билим берүү технологиялары жемиштүү болорун тажрыйба жана илимий изилдөөлөр көрсөттү. Жогорку педагогикалык билим берүүдөгү кесиптик багытта окутуу технологиясы педагог менен студенттердин ортосундагы жөндөмдүүлүктөрү психологиялык, жалпы педагогикалык, дидактикалык өз ара аракеттешүүсүнүн системасы катары каралат. Албетте, мындай технология менен адистин маанилүү кесиптик сапаттарын жаратууга багытталган окутуунун маңызы, ыкмалары, формалары жана каражаттары ишке ашырылат. Кесиптик багытта окутуунун жаңы технологияларын иштеп чыгуунун негизинде жогорку майнап чыгуучу (эффективдүүлүктөгү) студенттердин эмгектенүүсү жана окутуучунун башкаруучулук ишмердүүлүгү жатат. Ал эми кесиптик багытта окутуу технологияларын долборлоо башаттары болуп билим берүү жана профессионалдык үлгүлөр (стандарттар) жана алардагы окутуунун максаттары, мазмуну эсептелинет. Инсандын позитивдүү дарамети жана чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрү окутуунун ылайыктуу шарттарында гана өнүгүшү окуу-тарбия процессинде эске алынышы керек. Биздин оюбузча, жогорку окуу жайынын студенттерин кесиптик багытта окутуунун методикасы төмөнкүлөрдү болжолдойт:

- сабактар аралык байланыштарды эске алууну;
- студенттердин жекече мүмкүнчүлүктөрүнө таянууну;
- теория жана практиканын тыгыз байланышын;
- студенттердин аудиторияда жана өз алдынча иштөөсүн көзөмөлдөөнү жана тууралоону; - тапшырмаларды аткаруунун ырааттуулугун, анын өлчөмүн өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн колдонууну;
- педагогдун жана студенттин тыгыз ишмердүүлүгүн чагылдырган дидактиканын жетишкендиктерине таянууну.

Кесиптик багыттагы технологиялардын мүнөздөмөсү катары:

- үзүрлүүлүк, жогорку натыйжага ар бир окуучунун жетүүсү;
- сарптуулук, убакыттын бирдигинде окуу материалынын чоң көлөмү өздөштүрүлүп, окутуучу же студент тарабынан болобу анча көп эмес күч сарпталышы;
- психогигиена (эргономикалууулук), окутуу абдан ыңгайлуу, кызматташтык, жумшак эмоционалдык шартта өткөрүлүп, чарчоо- чаалыгууга жеткирилбеши;
- окуучунун эң жакшы инсандык сапаттарын табууга жана аларды өнүктүрүүгө түрткү бере турган окуу предметин окууга жогорку умтулуусун арттыруу, алардын акыл сактамаларын (резервин) жана психологиялык мүмкүнчүлүктөрүнүн ачылышы. XX –кылымдын 80 – 90 – жылдарында компетенция/компетенттүүлүк категориясы тилдерди үйрөнүүнүн теориясы жана практикасында, ошондой эле башкаруудагы, жетекчиликтеги, менеджменттеги, ымала түзүүдөгү кесипкөйлүккө үйрөнүүдө пайдаланылып, «социалдык компетенциялар/компетенттүүлүк» деген түшүнүктүн мазмуну иштелип чыккан. 140 Дж. Равендин 90-жылдарда Лондондо жарык көргөн «Компетентность в современном обществе» аттуу илимий ишинде бул жөнүндө кеңири түшүнүк берилген. [5,15]. Анда бул кубулуш көптөгөн курамбөлүктөн турарын, алардын көпчүлүгү бири-бирине көз карандысыз экендигин белгилеген. Дж. Равен «компетенттүүлүктүн түрлөрү» «жөндөмдүүлүктөрдүн умтулуусу» катары 37 түрдөн турарын жазган:
- айкын максаттарга умтулуунун баалуулуктарын жана орнотмолорун ачыгыраак түшүнүүгө мүнөздүү багыт (тенденция);
- өз ишмердүүлүгүн көзөмөлдөө тенденциясы;
- ишмердүүлүк жараянына эмоцияларды киргизүү;
- өз алдынча окууга даярдык жана жөндөмдүүлүк;
- кербайланышты изденүү жана пайдалануу;
- өзүнө-өзү ишенүү; - өзүн-өзү көзөмөлдөө;
- ыкташуу: алсыздык сезиминин жоктугу;
- келечек жөнүндө ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгү, бейтаасын (абстракттуу) ой жүгүртүү адатын өстүрүү;
- ой жүгүртүүсүнүн өз алдынчалуулугу, оригиналдуулугу;
- сын пикиринин болушу;
- татаал маселелерди чечүүгө даяр болуусу;
- көйгөйлүү маселелердин үстүндө иштөөгө даяр болуусу;
- жеке баалоолорго таянуу жана жай тобокелге барууга даярдык;
- фатализмдин болбогондугу;
- максатка жетүү үчүн жаңы идеяларды жана инновацияларды колдонууга даярдык;
- ошол инновацияларды кандай колдонууну билгендик;
- коомдун инновацияларды пайдаланууга жакшы мамиле кыла тургандыгына ишенүү;
- келечектин кеңдиги жана өз ара утушка ээ болууга орнотмо(установка);
- тырышчаактык;

- ресурстарды колдонуу;
- ишеним;
- эрежелерге туура жүрүм-турумдун көрсөткүчү катары мамиле кылуу;
- чечим кабыл алууга жөндөмдүүлүк;
- жеке жоопкерчилик;
- максатка жетүү үчүн чогуу иштөө жөндөмдүүлүгү;
- башкалардын пикирине кулак салуу жана алардын айтканын көңүлгө алуу жөндөмдүүлүгү;
- кызматкерлердин инсандык кудуретин, дараметин объективдүү баалоого умтулуу;
- башкаларга дагы өз алдынча чечим кабыл алууга жол берүүгө даярдык;
- чыр-чатакты жөнгө салуу жана жумшактык менен бир пикирге алып келүү жөндөмдүүлүгү;
- бирөөнүн жетекчилиги астында майнаптуу (эффективдүү) иштөө жөндөмдүүлүгү;
- айланадагылардын ар кандай адаттагы жашоосун көтөрүмдүүлүк менен кабыл алуу;
- плюралисттик саясатты түшүнүү;
- уюштуруучулук жана коомдук пландоо менен алектенүүгө даяр болуу.

Жогоруда компетенттүүлүктүн “даяр болуу”, “жөндөмдүүлүк” категориялары, ошондой эле “жоопкерчилик”, “ишеним” деген психологиялык сапаттар кеңири сунушталганы көңүлдү бурат. Билим берүү процессин уюштурууга иш билги, билгичтик менен, иштин көзүн билип (компетенттүү) мамиле кылуу төмөнкүлөрдү божомолдойт:

- окутуунун социалдык контекстте жүргүзүү дегендик билим берүү процесси кесиптик багыттоо жагдайында диалог түрүндө болуп, анын катышуучуларынын тең өз ара аракеттешүүсүнүн болушу;
- тилди билүүнү жана кептик көндүмдөрдү кесиптик мамилелерди түзүүдө жана атайын түзүлбөгөн жагдайларда (в спонтанных ситуациях) колдоно билүү;
- окутууда интерактивдик жана мультимедиялык технологияларды колдонуу. Адамдын кесиптик жетишкендиктеринин деңгээли жеке өзгөчөлүктөрү менен дагы белгиленет.

Жеке өнүгүүгө биологиялык факторлор, инсандык өнүгүшүнө –психикалык өзгөчөлүктөрү жана ишмердүүлүгү, адистик өнүгүшүнө – социалдык-экономикалык факторлор жана кесиби таасир эте тургандыгы белгилүү. Өнүгүүнүн үч түрү тең тыгыз байланышта болуп, ал бир калыпта болбосун эске алганда, ар бир адамдын өсүп-өнүгүү траекториясы өзгөчө, уникалдуу түзүлөт. Кесиптик дасыгууга адистин ишмердүүлүгүнүн мазмундуулугу чоң таасирин тийгизет. Кесиптик жетишкендиктери адистин өзүн-өзү туруктуу сезүүсүн канаатандырып, кесиптик аң-сезиминин өзгөрүүсүнө алып келип, умтулуулардын системасынын калыптанышына жардам берет жана инсандын өзгөрүүсүнө түрткү болот. Учурда кесиптик билим берүүдө жаңы инсандык багыттоо көз карашы (концепциясы) бекемдөөдө. Анын максаты- багыттуулукту, иш билгиликти(компетенттүүлүктү), негизги кесиптик сапаттарды, окуучу инсандын психофизиологиялык касиеттерин өнүктүрүү. Инсанды табиялоого багытталган кесиптик билим берүүнүн система түзүүчү фактору болуп окуучулардын мурунку турмуштук тажрыйбасын, адамдык өзгөчөлүктөрүн, окуу материалын жана айкын окуу-мейкининдеги чөйрөнү эсепке алуу менен кесиптик өнүгүүсүн камсыз кылуу эсептелинет. Кыргыз тили окутуучусунун алдында кесиптик билим берүүнүн баштапкы кырдаалында студетти окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары калыптандыруу жооптуу маселеси турат. Бул, эң алды менен, толук кандуу окууга жана өз ара мамилелерди түзүүгө, өзүнүн ишмердүүлүгүн 142 уюштурууга, пландаштырууга үйрөтүү жана анын жеке жана жалпы жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү зарылдыгын айгинелейт. Инсандык багытта билим берүүнүн негизги тобуна адамдын билим алуусунда кесиптик жактан такшалышы,

кесипти өздөштүрүү жана адистик ишмердүүлүгүн аткаруу максаты турат. Кесиптик билим берүүнүн баштапкы этаптарында өнүгүүнүн булагы болгон адамын өзүн-өзү өнүктүрүүсү дагы чоң мааниге ээ. Юридикалык факультеттердин студенттерин кыргыз тилине үйрөтүү кесиптик билим берүүнүн баштапкы этаптарында өткөрүлүп, инсандын адис катары өнүгүшүнүн интегралдык мүнөздөмөлөрү болуп: кесиптик багыттоосу, окууга умтулуусу, өзүн-өзү өнүктүрүүгө аракеттенүүсү, өз алдынчалуулугу, жоопкерчилиги жана демилгелүүлүгү эсептелет. Азыркы мезгилде, мурункудай эле, келечектеги адисти даярдоодо кесиптик маанилүү сапаттарды калыптандырууга көп көңүл бурулууда. Студенттер алган билимин келечектеги ишинде пайдаланууну, кесиптик ишмердүүлүгүнүн жаңы образын жаратып, өзүлөрүнүн тажрыйбасына, практикасына жакындатууну элестетишет. Мындай окутуунун натыйжасында туура эмес стереотиптер бузулуп, жаңы, жөндүү жана үзүрлүү ынандыруулар пайда болуп, коллективдүү билим, тажрыйба алууну мобилизациялоонун негизинде профессионалдык билгичтиги толукталат. Окуу процессинин кандай гана түрү болбосун, окутуунун индивидуалдуулугу эске алынбай койбойт, анткени окуучулардын курамы бир өңчөй эмес. Окууга ар кандай жөндөмдүүлүктөгү, мүмкүнчүлүктөгү, жеке сапаттары менен айырмаланган адамдар келет. Окуу процессинде адамды, анын жүрүм-турумун өзгөрткөн, жигердүүлүгүн, өз алдынчалуулугун, чыгармачылыгын арттырган, өзүн-өзү, айланадагыларды, алардын жетишкендиктерин, кемчиликтерин түшүнүүгө, өзүн башка бирөөнүн ордуна коюуга, мимикасын, денесин, жеке эмоцияларын колго алууга жардам берген кандайдыр бир социалдык аныктык (реальность) калыптанат. Бул жерде группа ар бир окуучунун жеке өзгөчөлүктөрүн чагылдырган күзгү катары кабыл алынат. Жигердүү ыкмаларды жана окутуунун формаларын колдонууда жакшы окууга, үйрөнүүгө умтулуусун арттыруу чоң мааниге ээ. Окууга чыныгы түрткү болуп аргасыздык эмес, көйгөйлөрдү чечүүнү, чоо-жайына чейин билүүнү, далилдөөнү, көзү жетүүнү каалоо болгондо гана жигердүүлүк натыйжалуу жана үзүрлүү болору баарыбызга белгилүү.

Колдонулган адабияттар:

1. Багдасарян М.Э. Обучение профессионально-ориентированному общению на основе научно-популярных текстов: Дис.... канд. пед. наук.-М., 1990.-158 с.
2. Гришанова Н.А. Развитие компетентности специалиста как важнейшее направление реформирования профессионального образования. Десятый симпозиум. М.: Просвещение, 2002. -271 с.
3. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования 143 коммуникативной компетентности: Автореф.. канд. психол. наук.:Л.,1991-18с
4. Дж. Равен «Компетентность в современном обществе», Лондон 1970
5. Лаврененко М.М. Коммуникативная компетенция как цель обучения студентов младших курсов юридических факультетов. / Материалы международной научно-методической конференции «Языки мира и мир языка». М.: МГОПУ, 2004. - С.21 –
6. Лаврененко М.М. Профессионально-направленное обучение студентов юридического профиля. // Вестник «Филологические науки» №1, - М.: МГОПУ, 2004. - С.41 - 42.

Рецензент: ф.и.к., доцент Мурасатов Б.